

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ЮРИДИЧНИХ ПОСЛУГ НА ПРИКЛАДІ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Здійснено критичний аналіз правового регулювання ринку юридичних послуг у Республіці Польща. Виявлено позитивні та негативні фактори надання відповідних послуг. Сформовано пропозиції щодо використання польського позитивного досвіду правового регулювання ринку юридичних послуг у аналогічному перспективному законодавстві Республіки Азербайджан.

Ключові слова: *Польща, правова допомога, Конституція, адвокат, юрисконсульт.*

Багиров А. Р. Правовое регулирование рынка юридических услуг на примере Республики Польша

Осуществлен критический анализ правового регулирования рынка юридических услуг в Республике Польша. Выявлены положительные и отрицательные факторы предоставления соответствующих услуг. Сформированы предложения по использованию польского положительного опыта правового регулирования рынка юридических услуг в аналогичном перспективном законодательстве Республики Азербайджан.

Ключевые слова: *Польша, правовая помощь, Конституция, адвокат, юрисконсульт.*

Bagirov Anar. Legal regulation of legal services market by the example of Poland

The article made a critical analysis of the legal regulation of the legal services market in Poland. The positive and negative factors of

© БАГИРОВ Анар Раміз огли – кандидат юридичних наук, член Президії Колегії Адвокатів Азербайджанської Республіки, декан факультету адвокатури Академії Юстиції Азербайджану

grant of corresponding services are educed. Formed proposals to use the positive experience of the Polish legal regulation of the legal services market in perspective similar legislation of the Republic of Azerbaijan.

Key words: *Poland, legal aid, Constitution, advocate, legal adviser.*

У багатьох Конституціях світу закріплене право кожного на правову допомогу і Польща не є тому виключенням. Конституційне закріплення відповідного права задає певний вектор формування та розвитку ринку юридичних послуг кожної країни та є його змістовним лаконічним відображенням. Так, у Конституції Польщі мова йде лише про окремі види правової допомоги, а саме ч. 2 ст. 42 говорить, що кожен, проти кого порушено кримінальне провадження може обрати собі захисника або, відповідно до принципів, визначених законом, користуватися послугами захисника, призначеного судом. Також у ст. 80 зазначено, що кожен має право на визначених законом принципах звернутися до Захисника цивільних прав з проханням про допомогу щодо охорони своїх свобод або прав, які були порушені органами публічної влади¹. Саме у зв'язку з тим, що на конституційному рівні закріплено, а отже і гарантовано, лише два види правової допомоги - в рамках кримінального провадження або при порушенні прав і свобод органами публічної влади, то в Польщі дуже довгий час взагалі не існувало нормативно-правового акту, який би регулював надання безоплатної правової допомоги. Даний фактор зумовив вельми специфічний ринок надання юридичних послуг у Польщі. Критичний аналіз правового регулювання ринку юридичних послуг у Польщі становить науковий інтерес, особливо для Республіки Азербайджан, оскільки досвід Польщі у цьому питанні допоможе ефективніше сформувати відповідне перспективне законодавство у Республіці Азербайджан.

Вивченням даної проблематики займалися такі науковці-юристи, а також практики-юристи як Томаш Щіманек (Tomasz Schimanek), Гжегож Вядерек (Grzegorz Wiaderek), Павел Марановські (Paweł Maranowski), Міхал Мельник, Самара Насірдінова (Samara Nasirdinova) та інші. Однак вони у своїх працях розкривали лише

певний вузький аспект відповідного питання, натомість комплексного розкриття даної проблематики ще не було здійснено, що підсилює актуальність даного дослідження.

Як було зазначено вище, у Польщі довгий час не існувало нормативно правового акту, який регулював би надання безоплатної правової допомоги (відповідний закон був прийнятий лише у 2015 році). Натомість ринок юридичних послуг регулювався такими основними законами як «Право про адвокатуру»², «Про юрисконсультів»³ та «Про свободу підприємницької діяльності»⁴. Відповідно до вказаних законів ринок юридичних послуг обслуговувався трьома професійними групами: адвокатами (*adwokaci*), юрисконсультами (*radcy prawni*) та суб'єктами, що надають правову допомогу (таку як, надання юридичних порад, висновків, представництво в уряді, тощо). Розглянемо детальніше кожен з цих професійних груп відповідно до вище вказаних законів.

Так, згідно з Законом «Право про адвокатуру» адвокатура у Польщі покликана до надання юридичної допомоги, взаємодії в охороні прав і громадських свобод, а також до формування і застосування права. Адвокатуру становить сукупність адвокатів і адвокатських стажистів. Адвокат під час виконання професійних обов'язків користується юридичним захистом таким же як і суддя та прокурор. Цікаво відзначити, що в Законі говориться лише про встановлення мінімальної ставки за оплату послуг адвоката, тобто верхня цінова межа не є регульованою, а отже адвокат вправі встановлювати будь-які високі тарифи за свої послуги. Це з однієї сторони вельми вигідно адвокатам, оскільки забезпечує достойну оплату їхньої праці, однак, з іншої сторони - ущемляє права споживачів адвокатських послуг, адже через свою високу вартість вони стали недоступними для великого прошарку населення. Власне, цю проблему намагався вирішити ще у 2007 році тодішній Міністр Юстиції Збігнев Зьобро (*Zbigniew Ziobro*), запропонувавши встановити максимальні тарифи на адвокатські послуги. Однак дана пропозиція наштовхнулася на шквал критики зі сторони адвокатів та юрисконсультів, не втілюючись, у зв'язку з цим, у життя.

Для того щоб стати адвокатом у Польщі потрібно мати бездоганний характер, мати повну дієздатність та користуватись у повній мірі публічними правами, отримати вищу юридичну освіту у Польщі та мати диплом магістра або мати закордонну юридичну освіту, що є визнаною у Польщі, пройти адвокатське стажування в Польщі та здати адвокатський іспит. З цього загального правила є чимало виключень, таких як, наприклад, адвокатське стажування та іспит може не проходити та не здавати особа, яка є професором або доктором юридичних наук, особа, яка працювала на посаді судді, прокурора, юрисконсульта або нотаріуса, особа, котра не менше 3 років працювала радником або старшим радником Генеральної Прокуратури або працювали на посаді судового виконавця, тощо.

Адвокатуру у Польщі, як було сказано раніше, становить сукупність адвокатів та адвокатських стажистів. Адвокатський стажист (aplikant adwokacki) має бути офіційно занесеним до відповідного реєстру і користується досить широкими повноваженнями. Щоб бути внесеним до реєстру адвокатських стажистів, особа повинна, крім вище викладених вимог до адвоката, скласти вступний іспит і лише при позитивній оцінці вона може бути внесена до відповідного реєстру. Вступний іспит є платним, його розмір встановлюється Міністром Юстиції і не може бути вищим ніж мінімальна заробітна плата. Адвокатське стажування триває 3 роки і теж є оплатне (розмір річного внеску встановлюється Міністром Юстиції і не може бути вищим ніж шестикратний розмір мінімальних заробітних плат). Після відбуття адвокатського стажування стажист повинен скласти адвокатський іспит і лише при позитивній оцінці відповідного іспиту стажист отримує посвідчення адвоката. Адвокатський іспит також є оплатним, його розмір встановлюється Міністром Юстиції і він не може бути вищим ніж мінімальна заробітна плата.

Наступним суб'єктом надання юридичних послуг у Польщі є юрисконсульти. Повноваження юрисконсультів багато в чому збігаються з адвокатськими. Так, юрисконсульти користуються таким же юридичним захистом як і судді та прокурори. В компетенцію юрисконсультів входить надання юридичних консультацій, скла-

дання юридичних висновків, розробка юридичних актів, представництво у суді та в установах в якості захисника. Оплата праці встановлюється за згодою сторін, при чому Міністр Юстиції встановлює також лише мінімальні тарифи за відповідні послуги. Умови здобуття професії юрисконсульта теж такі ж як і у адвоката (оплатний вступний іспит, оплатне трьох річне стажування та оплатний кінцевий іспит, навіть межі розмірів внесків за іспити та стажування у Законі «Про юрисконсультів» рівнозначні з адвокатськими). Здобути професію юрисконсульта без стажування та іспиту також можуть особи, які мають ступінь доктора юридичних наук або є професором, які працювали на посаді судді, прокурора, юрисконсульта або нотаріуса, тощо.

Основна відмінність у повноваженнях адвоката та юрисконсульта полягає в тому, що останній не може представляти інтереси осіб у кримінальних справах та кримінально-фінансових. Також адвокат, на відміну від юрисконсульта, не може працювати на умовах трудового договору. Більше того, адвокат, на відміну від юрисконсульта, не може рекламувати свою діяльність. У зв'язку з цим, не дивлячись на ширше коло повноважень, складається враження, що адвокат поставлений у гірші умови ніж юрисконсульт, оскільки дохід адвоката залежить виключно лише від наявності клієнтів, які можуть до нього звернутися лише за чієюсь рекомендацією або завдяки власному авторитету (який потрібно для початку завоювати).

Останньою групою є суб'єкти, які надають правову допомогу на підставі Закону «Про свободу підприємницької діяльності». У сферу таких послуг входять усні та письмові консультації, підготовка юридичних висновків, позовних заяв, складання інших процесуальних документів, тощо, крім представництва осіб у суді, оскільки відповідно до законодавства Польщі, в цій країні діє монополія адвокатів та юрисконсультів на представництво інтересів у суді. Предметним є те, що такого роду послуги можуть надавати навіть особи, які не мають юридичної освіти – це дозволяє Закон «Про свободу підприємницької діяльності» відповідно до принципів вільної ринкової конкуренції. Однак дана професійна група діє без підт-

римки професійний самоврядувань, ґрунтується на власних знаннях і досвіді, що здобуваються у відповідній сфері. Досить часто такі суб'єкти надання правової допомоги спеціалізуються на певних вузьких юридичних сферах, не обжитих адвокатами та юрисконсультами, заповнюючи тим самим вільну ринкову нішу.

Однак, варто зазначити, що значну частину суб'єктів розглядуваної професійної групи становлять випускники юридичних факультетів, які внаслідок надмірного утруднення доступу до професій адвоката та юрисконсульта, не мали можливості їх здобути і почали надавати юридичні послуги поза професійним самоврядуванням адвокатів та юрисконсультів.

На останню вище зазначену професійну групу суб'єктів надання юридичної допомоги не поширюється положення про юридичний захист так як на адвоката, юрисконсульта, суддю та прокурора. Натомість вартість послуг, що ними надаються є значно нижчою ніж у адвокатів та юрисконсультів. Більше того, із-за великої різниці у вартості послуг третя група суб'єктів займає лівову частку на ринку юридичних послуг в межах своєї компетенції. Така ситуація спричиняє чималий дискомфорт для адвокатів та юрисконсультів, оскільки їм залишається лише та ринкова юридична ніша, яка передбачає представництво осіб у суді або заможні клієнти. Підсилює конфліктність відповідної ситуації заборона рекламування діяльності адвокатів, в той час, коли на білбордах Польщі можна прочитати оголошення наступного змісту: «Юридичні послуги всього за 10 злотих».

Правомірність надання юридичних послуг поза межами адвокатури та системи самоврядування юрисконсультів підтвердив також і Конституційний Трибунал Польщі у 2003 році в Рішенні якого зазначалося, що «Правомірним було б твердження про те, що надання юридичної допомоги може відноситись до компетенції й інших категорій суб'єктів ніж адвокати чи юрисконсультанти» (мається на увазі осіб, котрі мають вищу юридичну освіту)⁵. Це дало «зелене світло» для відкриття великої кількості юридичних фірм, які, однак, не завжди дотримувалися принципу якості надання юридичних по-

слуг, оскільки, у зв'язку з функціонуванням поза межами самоврядних інститутів, їм не загрожувала дисциплінарна відповідальність. Це стало причиною прийняття у 2006 році наступного Рішення Конституційного Трибуналу Польщі в якому говорилося, що «Суд відзначає, що підготовка до професії, так само як і допуск до професії не може бути підданий необмеженій свободі та регулюватися ринком без встановлення й регулювання професійних та етичних вимог. Визначення вимог належить до компетенції законодавців, які несуть суспільну та політичну відповідальність за відповідний вибір. ... Законодавець повинен суворо контролювати дотримання існуючих стандартів юридичної професії, у тому числі встановлювати відповідальність за неналежне надання правової допомоги. ... З метою охорони прав осіб, які користуються правовою допомогою, Конституційний Трибунал поділяє критику щодо неприпустимості надання правової допомоги поза контролем (у межах, встановлених законодавцем) її форм та якості з боку органів державної влади й органів місцевого самоврядування»⁶.

У зв'язку з цим у 2007 році був розроблений проект закону «Про юридичні ліцензії»⁷, який мав на меті регулювання якості надання юридичних послуг у Польщі шляхом ліцензування осіб, що надають правову допомогу, не маючи професії адвоката чи юрисконсульта. Однак даний документ так і залишився в статусі законопроекту.

Як було зазначено на початку дослідження нормативно правовий акт, що регулював надання безоплатної правової допомоги був прийнятий лише у 2015 році, однак варто відзначити, що до цього часу безоплатна правова допомога, в частині юридичного консультивання та складення різних процесуальних документів досить активно надавалася добровільно неурядовими організаціями, університетськими клініками права або державними установами у відповідних сферах. Так, у Польщі функціонувала досить розгалужена мережа відповідних суб'єктів. Серед них Громадське Бюро Порад (особа отримує всебічну консультацію, однак рішення приймає самостійно), студентські юридичні клініки, Товариство юридичної інтервенції в Варшаві, Центр юридичної допомоги імені

Галини Нець в Кракові, Центри соціальної допомоги, Депутатські бюро, Федерація споживачів, Центри кризової інтервенції (надається юридична та психологічна допомога, наприклад, в результаті насильства), Державна інспекція праці, тощо. Сукупність вказаних суб'єктів у повній мірі забезпечували потребу населення у юридичному консультуванні, однак з часом постала потреба також і у представництві інтересів осіб у суді не лише в рамках кримінального провадження та при порушенні прав і свобод органами публічної влади (нагадаємо, відповідно до Конституції Польщі захисник надається державою лише в рамках кримінального провадження та при порушенні прав і свобод органами публічної влади).

Саме тому розпочалася робота по розробці, обговоренню і прийняттю у 2015 році Закону «Про безоплатну правову допомогу та юридичну освіту»⁸, який набрав чинності 1 січня 2016 року. Згідно з ним, безоплатну правову допомогу надають адвокати та юрисконсульти. Натомість юридичні поради можуть надавати також податкові радники, випускники юридичних ВУЗів (що мають відповідний стаж роботи не менше 3 років), а в особливих випадках також адвокатські стажисти та стажисти юрисконсультів. Безоплатна правова допомога не може надаватися у податкових справах пов'язаних з підприємницькою діяльністю, у сфері митного, валютного та торгового права, а також пов'язаних з веденням підприємницької діяльності, за винятком етапу підготовки до початку цієї діяльності.

До суб'єктів отримання безоплатної правової допомоги належать:

- молоді люди у віці до 26 років;
- особи з посвідченням багатодітної сім'ї;
- літні люди у віці після 65 років;
- особи, яким протягом попереднього року було надано соціальну допомогу на підставі Закону «Про соціальне забезпечення»;
- особи, які є фронтовиками або жертвами воєнних репресій;
- ветерани,
- особи, які в результаті стихійного лиха, катастрофи або технічної аварії опинилися в ситуації загрози або зазнали втрат.

Цікавим видається закріплення вікового цензу щодо суб'єктів отримання безоплатної правової допомоги. Хоча цьому є своє логічне обґрунтування. Адже презюмується, що особа віком від 26 до 65 років має всі можливості для працевлаштування, щоб мати змогу самій оплатити у випадку потреби юридичні послуги.

Фінансування безоплатної юридичної допомоги здійснюється державою з частини, що є в розпорядженні воєводств через надання цільової дотації повітам.

Отже, на підставі вище викладеного можна зробити наступні висновки. Ринок надання юридичних послуг в Республіці Польща, особливо в частині консультування та складення різних процесуальних документів, є дуже розвиненим. Будь-яка особа, навіть іноземець, може отримати таку послугу безкоштовно через неурядові організації. Варто відзначити, що така розвинена мережа суб'єктів надання зазначеної юридичної допомоги суттєво зменшує навантаження на суб'єктів надання безоплатної юридичної допомоги. Таку перспективу варто розглянути і в межах Республіки Азербайджан. Також у Польщі існує дуже жорстка конкуренція серед адвокатів та серед юрисконсультів – як правило, щоб працювати юрисконсультом потрібно не лише відповідати вимогам Закону «Про юрисконсультів», а й володіти певними додатковими якостями такими як, наприклад, знання іноземної мови. Все це, безумовно, лише впливає на якість надання відповідних послуг. Негативним чинником, на нашу думку, все ж є нерегульованість верхньої межі вартості оплати юридичних послуг зазначених суб'єктів, адже це є причиною недоступності до відповідних послуг великого прошарку населення. Однак заслуговує на увагу та потребує подальшого розгляду при розробці перспективного законодавства у Республіці Азербайджан такий обмежуючий критерій для суб'єктів отримання безоплатної правової допомоги як встановлення вікового цензу (нагадаємо, особам віком від 26 до 65 років не надається безоплатна правова допомога, оскільки вважається, що такі особи мають всі можливості для працевлаштування, щоб самостійно оплатити юридичні послуги).

1. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm> Dz.U. 1997, NR 78 poz. 483 2. *Prawo o adwokaturze* : Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. (Dz. U. z 2002 r. Nr 123, poz. 1058, z późn. zm.) 3. *O radcach prawnych* : Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. (Dz. U. z 2002 r. Nr 123, poz. 1059, z późn. zm.) 4. *O swobodzie działalności gospodarczej* : Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. (Dz.U. z 2004r. Nr 173 z późn. zm.) 5. *Wyrok Trybunału Konstytucyjnego* z dnia 26 listopada 2003 r. Sygn. akt SK 22/02 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/> 6. *Wyrok Trybunału Konstytucyjnego* z dnia 19 kwietnia 2006 r. Sygn. akt K 6/06 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/> 7. *Ustawa o licencjach prawniczych* [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.isp.org.pl/files/20751043550928491001172491496.pdf> 8. *O nieodpłatnej pomocy prawnej oraz edukacji prawnej* : Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. Poz. 1255 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20150001255>

Bagirov Anar. Legal regulation of legal services market by the example of Poland

The article made a critical analysis of the legal regulation of the legal services market in Poland. It was found that the legal services market in that state governed such basic laws as the "Law on the Bar", "On legal advisers", "On freedom of entrepreneurship" and "On legal aid and legal education." According to these laws legal services provided by lawyers, legal advisers and entities that provide legal assistance.

Advocacy is a set of lawyers and lawyer trainees. Advocacy in the performance of duties enjoys legal protection the same as judge and prosecutor. A must is to establish in law only the minimum rates for the services of advocacy, while the upper price limit is unregulated. To become advocacy must have a law degree, pass advocates training and pass the bar examination. Entrance exam for lawyer training, namely training and the bar examination is paid.

Conditions of obtaining legal advisers profession are the same as for advocacy. The main difference in the powers of advocacy and legal advisers is that the latter can not represent individuals in criminal and criminal-financial. Also advocacy, as opposed to legal advisers can not work under an employment contract and is not entitled to advertise its activities.

The last group are the entities that provide legal assistance to the Law "On freedom of entrepreneurship." Most of these are graduates of law schools, which are due to excessive difficulties accessing professional advocacy and legal advisers have not been able to get them. In these subjects not covered by the provisions of legal protection as an advocacy, legal advisers, judge and prosecutor. Instead, the cost of the services provided by them is much lower than that of advocacy and legal advisers. Moreover, because of the large difference in the cost of services these entities take the lion's share in the market of legal services within its competence.

Also in Poland operates fairly extensive network of voluntary non-governmental organizations, university law clinics and government agencies that provide free legal advice and help in drafting various procedural documents. The existence of a developed network of legal aid significantly reduces the burden on providers of free legal aid. This perspective is worth considering, within the Republic of Azerbaijan.

In 2015, the Law "On legal aid and legal education", which came into force on 1 January 2016. According to him, providing legal aid advocacy and legal advisers.

Thus, a negative factor in providing legal services in Poland is unregulated upper limit value of the payment related services, as this is the reason of their unavailability for a large segment of the population. However deserves attention and requires further consideration in the development of promising legislation in the Republic of Azerbaijan for a restrictive criterion of obtaining legal aid as setting the age limit - people aged 26 to 65 is not provided free legal aid, as it is believed that such persons have every opportunity for employment to pay their own legal services.

Key words: Poland, legal aid, Constitution, advocate, legal adviser.